

ՄԱՐԳԱՀՈՎԻՏ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ
Գևորգյան Ա., Բոբոխյան Ա. (ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտ, Հայաստան)

Բանալի բառեր՝ Մարգահովիտ, պեղումներ, հուշարձան, վաղ բրոնզ – երկաթի դարաշրջան, նյութական մշակույթ, աղորիք:

Տեղադրությունը. Մարգահովիտ բնակավայրը գտնվում է Լոռու մարզի Մարգահովիտ (նախկինում՝ Համզաչիման) գյուղում, Վանաձորից 17 կմ հեռավորության վրա, Վանաձոր-Դիլիջան մայրուղու միջնամասում: Հուշարձանը տեղադրված է գյուղի արևմտյան կողմում՝ Սարի Սոփ կոչվող բնական և դարավանդաձև կառուցվածք ունեցող բլրի վրա, Աղստև գետի ակունքի մոտակայքում: Բլուրն ընդհանուր առմամբ գրավում է 7.8 հա տարածք, որից 1.2 հա զբաղեցնում է գագաթի ամրացված հատվածը: Հյուսիսում, հարավում և արևելքում այն եզերում է անտառը, արևմուտքում՝ դաշտը: Աշխարհագրական կոորդինատներն են՝ Հ 40° 44' 19,2'', Ա 44° 40' 36,0'', բարձրությունը ծովի մակերևույթից 1820 մ է: Բնակավայրը վեր է խոյանում Մարգահովտի դաշտավայրի արևելյան զառիվայր եզերքին (դաշտի մակարդակից բարձր է մոտ 15 մ): Նրա հարթ վերնամասը բոլոր կողմերում եզերված է միջին և մեծ չափսի մշակված քարերով, որոնք լավ տեսանելի են հատկապես հյուսիսային ու արևմտյան հատվածներում և հանդիսանում են պաշտպանական համակարգի մնացուկներ:

Պեղումները. 2011 թ. հունիս ամսին ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արշավախումբը առաջին պեղումներն իրականացրեց Մարգահովիտ բնակավայրում: Ընդհանուր առմամբ չորս հատվածներում դրվեցին հետախուզական խրամատներ, որոնցից երկուսը բլրի կենտրոնաարևելյան (Ա, Բ), մեկը՝ հարավ-արևելյան (Դ), իսկ չորրորդը՝ հարավ-արևմտյան (Գ) հատվածում՝ 4 x 4 մ (Ա, Բ, Դ) և 8 x 8 մ (Գ) մակերեսով: Ընդհանուր առմամբ պեղվեց 132 քմ մակերես: Ընդ որում, հիմնական աշխատանքները

կենտրոնացան Ա և Դ պեղավայրերում (որտեղ բացահայտված են հիմնական մշակութային շերտերը) և ավելի քիչ՝ Բ (որտեղ պեղվեց միայն ճիմաշերտը և մշակութային շերտի սկզբնամասը) ու Գ (որն ամբողջությամբ քարածածկ էր և գտնվում էր պարսպապատի վրա) պեղավայրերում:

Շերտագրությունը. Մշակութային շերտերի հաստությունը Մարգահովտում հասնում է մոտ 1.8 մ: Պեղումների արդյունքում այսօր կարելի խոսել Մարգահովտում առկա եռափուլ բնակավայրի առկայության մասին. ընդ որում դրանցից առաջին երկուսը (վաղ բրոնզ, ուշ բրոնզ/վաղ երկաթ) փաստագրված են շերտագրորեն, իսկ երրորդը տեսանելի է մակերեսին (միջնադար, նոր շրջան):

I փուլ՝ վաղ բրոնզ, բնակավայրի հիմնական փուլն է, որին են վերաբերում շերտագրական իրավիճակների և գտածոների 90 տոկոսից ավելին: Բոլոր չորս պեղավայրերից հայտնի խեցեղեն նյութի 99 տոկոսը կուր-արաքսյան է:

II փուլ՝ վաղ երկաթ, ներկայացված է միայն Ա պեղավայրում, որի երկայնական պատի հատակներին հայտնաբերվեցին երկու ամբողջական երկաթեդարյան անոթներ, որոնք հիմք են հանդիսանում այդ պատը թվագրելու համար: Բացի այդ, ուշ բրոնզ/վաղերկաթեդարյան կարող է լինել ամրոցի պարիսպներից մեկը:

III փուլը վերաբերում է միջնադարին և նոր շրջանին: Թեև ոչ մի միջնադարյան գտածո ի հայտ չի եկել Մարգահովտի պեղումների ժամանակ, սակայն բլրի կենտրոնական հատվածի ուղղանկյուն շինությունը և հյուսիս-արևելյան հատվածի խաչքարերը, ամենայն հավանականությամբ, վկայում են զարգացած միջնադարի (III ա), իսկ մահմեդական գերեզմանները՝ ուշ միջնադարի և նոր շրջանի (III բ) հետքերի առկայության մասին:

Ճարտարապետությունը. Մարգահովտի բնակավայրում գործ ունենք հիմնականում երկու ճարտարապետական լուծումների հետ, որոնք ունեն նաև ժամանակագրական նշանակություն.

1. Վաղ երկաթին բնորոշ քարե ճարտարապետությունն արձանագրված միայն Ա պեղավայրում: Ընդ որում, պեղված երկայնական պատը առնչվում է բավականին հոծ ածխաշերտի հետ, որն արհեստագործական գործունեության հետևանք է:

2. Վաղ բրոնզին բնորոշ կավե ճարտարապետություն, արձանագրված պեղավայր Դ-ում: Մասնավորապես առկա երկու հատակներից վերևինը՝ I ա-ն քարաշարերով սահմանազատված ոսկրագործական արհեստանոց է, որի հատակին in situ վիճակում հայտնաբերվել են ոսկրե առարկաներ, գործիքներ, հումք: Իսկ II-ն նույնպես արհեստագործության հետ առնչվող գործառույթ պիտի ունենար, որի համատեքստում հանդես է գալիս անկանոն կլորավուն թրծակավե մի շինություն (գուցե վառարան):

Գտածոները. Հիմնական գտածոները վերաբերում են կուր-արաքսյան մշակույթի զարգացած փուլին և ներկայացված են բնորոշ սև-փայլեցված, զարդամոտիվներով հարուստ ու շատ դեպքերում յուրահատուկ խեցեղենով: Հանդիպում են նաև այդ խեցեղենի համար տարօրինակ գույներ (սպիտակա-դեղնավուն), բայց նույնատիպ ձևեր ու զարդամոտիվներ: Հատուկ ուշադրության են արժանի երկու գունազարդումով արված բեկորները (շուրթից իջնող կարմիր ներկով արված գծեր): Որոշակի թիվ են կազմում ոսկրե (գլանաձև մշակված առարկաներ) և քարե (աղորիքներ, մանգաղի ներդիրներ, կացիններ) առարկաները: Հիշարժան են ցլի կավե արձանիկը և քարե կոտրված կացինը: Հաճախ է հանդես գալիս տարբեր ծագման վանակտը՝ որպես հումք, պատաստուք և ավարտուն առարկա (նետասլաքներ), սակայն առկա են նաև կայծքարե առարկաներ (հատկապես մանգաղի ներդիրներ): Այլ գտածոների թվում գործ ունենք միայն քիչ քանակության ուշ բրոնզ/վաղ երկաթեդարյան խեցեղենի հետ:

Նշանակությունը և հեռանկարները. Մարգահովտի բնակավայրը կարևորվում է մի քանի տեսանկյուններից: Նախ՝ այն Մարգահովտի դաշտի կենտրոնական բնակավայրն է, որի շրջակայքում են գտնվում այլ ավելի փոքր արբանյակ

հուշարձաններ: Ապա այն տեղադրված է Վանաձորն ու Դիլիջանը միացնող և մշտապես կարևորագույն ռազմավարական նշանակություն ունեցող ճանապարհի հանգուցակետում: Բացի այդ, հուշարձանը գտնվում է մետաղահանքերի անմիջական միջավայրում և, ամենայն հավանականությամբ, հանդիսացել է մետաղահանքերը վերահսկող և համապատասխան արտադրություն ունեցող մի բնակավայր: Հետագա աշխատանքները Մարգահովիտ բնակավայրում էական լույս կսփռեն բրոնզ-երկաթեդարյան Հայաստանի նյութական և հոգևոր մշակույթի և արհեստագործությանը վերաբերող տարբեր հարցերի վրա:

THE EXCAVATIONS OF MARGAHOVIT RESIDENCE

Gevorgyan A., Bobokhyan A. (National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Institute of Archaeology and Ethnography, Armenia)